

Svatý Vojtěch Tragický příběh člověka na prahu „nové“ Evropy

Vztah českého národa k jednomu z jeho patronů, svatému Vojtěchovi, je stále velmi rozpačitý. Ač mluvíme o člověku nadmíru vzdělaném, za což je právem nazýván prvním českým Evropanem, ve svém biskupském úřadu zcela ztroskotál.¹ Nelze však Vojtěchovi upřít, že jeho život a mučednictví pomohly začlenit *Sclavinii* do sféry křesťanského kulturního i politického vlivu, nemluvě o Vojtěchově vkladu do formování Otovy myšlenky *renovatio imperii Romanorum*.² Na pozadí toho všeho ale můžeme sledovat příběh Vojtěcha Slavníkovce, pražského biskupa na straně jedné, nešťastného člověka úpěnlivě hledajícího smrt na straně druhé.

O životě svatého Vojtěcha a vlastně i o celém slavníkovském rodu lze čerpat pouze ze svatovojtěšských legend. Legenda *Est locus* Jana Canaparia byla napsána bezprostředně po Vojtěchově smrti.³ Autorství aventinského mnicha Canaparia však bývá zpochybňováno a v současnosti se za autora častěji považuje lutyšský biskup Notker, se kterým Vojtěch a jeho nevlastní bratr Radim dva měsíce cestovali z Říma do Mohuče, takže měl Notker možnost s Vojtěchem rozmlouvat, jistě i o jeho důvodech odchodu z Čech.⁴ Druhou nejstarší legendou je *Nascitur purpureus flos* napsaná Brunem z Querfurtu, který Vojtěcha znal ze studií na magdeburské škole.⁵

Legendy se ze své podstaty a přirozenosti zabývají pouze osobou světce za účelem jeho glorifikace, kvůli čemuž spoustu věcí přikreslují nebo naopak zamlčují. Žádná z legend se totiž nezmiňuje o původu Vojtěchova rodu Slavníkovců, o rozloze jejich panství, ani o jejich mocenském postavení.⁶ Konkrétnější hranice jejich dominia vymezuje až Kosmas.⁷

Nejdůležitějším slavníkovským hradem byla Libice, centrum rodových držav ve východních Čechách, ale odkdy tuto funkci plnila, není známo. Tímto územím procházely dvě důležité obchodní stezky – polská a trstenická. Důvodem, proč byl v polovině 10. století správou této strategicky významné oblasti pověřen právě Slavník, byla sňatková politika,

¹ Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 161.

² Dušan TŘEŠTÍK, *Svatý Vojtěch a formování střední Evropy*, in: Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Mezinárodní sympozium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.-20. listopadu 1997 v Praze*, Praha 1998, s. 82.

³ Jiří SLÁMA, *Přemyslovci a Slavníkovci*, in: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz (eds.), *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*, Praha 2002, s. 155.

⁴ Dušan TŘEŠTÍK, *Proč byli vyvražďeni Slavníkovci?* In: Vojtěch Vaněk – Jiří K. Kroupa (eds.), *Slavníkovci v českých dějinách*, Praha 2007, (*Antiqua Cuthna* 2, 2006), s. 14.

⁵ Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 186.

⁶ Jiří SLÁMA, *Slavníkovci*, in: Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Mezinárodní sympozium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.-20. listopadu 1997 v Praze*, Praha 1998, s. 17.

⁷ Tamtéž, s. 19.

kteřá oba významné rody, Přemyslovce i Slavníkovce, spojovala, a díky níž se Slavník těšil důvěře knížete Boleslava I.⁸

Svatý Vojtěch se narodil jako syn Slavníka, podle něhož nese rod od dob Františka Palackého i své jméno. Středověcí autoři jej popisují jako člověka vznešeného, údajně spřízněného se saským královským rodem, s kouřimskými knížaty, a také, jak jsem již zmínila výše, i se samotnými Přemyslovci. Jméno Slavníkovy ženy – Střezislava – poprvé uvádí až Kosmas.⁹ Vojtěch spatřil světlo světa na hradě, jehož jméno žádný z legendistů nezmiňuje, a lze se jen dohadovat, jednalo-li se už o samotnou Libici. Rovněž rok světova narození je obestřen tajemstvím. Podle věkových údajů v legendách se nejčastěji odhaduje rok 956. Duchovnímu stavu byl zaslíben už v útlém věku, kdy rodiče prosili v libickém kostele Pannu Marii o uzdravení synka Vojtěcha potýkajícího se s těžkou nemocí.¹⁰ Někdy v letech 961–962 přijal Vojtěch své první biřmování z rukou Adalberta, pozdějšího magdeburského arcibiskupa, který se vracel z neúspěšné misie v Rusi. Během svých studií v Magdeburku byl biřmován podruhé a přijal rovněž Adalbertovo jméno.¹¹ Na katedrální škole v Magdeburku studoval v letech 972–980. Jeho učitelem byl slavný učenec Oktrik.¹² Na magdeburské škole se silně projevil Vojtěchův niterní vztah k Bohu, ovlivněn jednak clunyjskou reformou, jednak reformním hnutím šířícím se z kláštera Gorze. Po svém návratu z Magdeburku se stal Vojtěch součástí okruhu duchovních blízkých tehdejšímu pražskému biskupovi Dětmarovi Merseburskému. Když roku 982 Dětmar zemřel, byl jako jeho nástupce zvolen ani ne třicetiletý Vojtěch. Biskupská volba se konala 19. 2. 982 na Levém Hradci.¹³ Ještě téhož roku se vypravil do Itálie, aby obdržel investituru od císaře Oty II. Než jej císař ve Veroně roku 983 přijal a udělil mu berlu, měl budoucí biskup možnost strávit rok ve vyspělém kulturním a křesťanském prostředí, které se tolik lišilo od polopohanských poměrů v domácích Čechách.¹⁴

Biskup Vojtěch svůj úřad vykonával v letech 983–988. Roku 988 se rozhodl Čechy opustit. Svoje rozhodnutí zdůvodnil nesnesitelnými poměry ve svěřené diecézi, ve které byla na denním pořádku neřádná manželství, mnohoženství a manželství kleriků a hlavně prodej

⁸ Jiří SLÁMA, *Slavníkovci*, in: Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*. Mezinárodní sympozium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.-20. listopadu 1997 v Praze, Praha 1998, s. 23.

⁹ Jiří SLÁMA, *Přemyslovci a Slavníkovci*, in: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz (eds.), *Střed Evropy okolo roku 1000*. Příručka a katalog k výstavě, Praha 2002, s. 156.

¹⁰ Rostislav NOVÝ, Jiří SLÁMA, *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Praha 1987, s.46.

¹¹ Jiří SLÁMA, *Svatý Vojtěch a slavníkovská Libice*, in: Jaroslav V. Polc (ed.), *Svatý Vojtěch*. Sborník k miléniu, Praha 1997, s.26-27.

¹² Tamtéž, s.29.

¹³ Marie BÁHOVÁ, Jan FROLÍK, Nad'a PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí koruny české*. I. Do roku 1997, Praha 1999, s. 306.

¹⁴ Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s.161.

křesťanských otroků do pohanských zemí. Ten však představoval velmi důležitý příjem nejen pro knížete, ale i pro jeho družinu, čímž se Vojtěch s touto mocenskou elitou musel nutně dostat do vážné rozepře, která vedla k jeho odchodu z Čech.¹⁵ Uchýlil se do Itálie, nejprve do benediktinského kláštera Monte Cassino. Poté, co odmítl požadavky montecassinského opata, který chtěl využívat jeho biskupských pravomocí, se stal prostým mnichem v klášteře svatého Bonifáce a Alexia na Aventinu. Podle Dušana Třeštíka byly důvody biskupova odchodu ze země směšné. „*Pokud by takové poměry měly být důvodem pro odchod biskupa ze svěřené diecéze, nezůstal by v celé Evropě na svém místě jediný, všichni by se tlačili v římských kláštorech.*“¹⁶

Vojtěch jako biskup selhal a ukázal se být špatným pastýřem svěřených oveček.

Roku 992 přišlo do Říma poselstvo, které žádalo Vojtěchův návrat. Úkolem pověřeni bratr knížete Boleslava II. Kristián a Vojtěchův vychovatel Radla se zaručili, že se Češi ve své víře polepší, a slíbili Vojtěchovi možnost „*rozlučovat neřádná manželství, povolení stavět kostely, kde jen bude třeba, a hlavně právo vybírat desátky.*“¹⁷ Vojtěch souhlasil a rozhodl se vrátit zpět do své funkce. Do Čech jej doprovázeli aventinští mniši, kteří se stali prvními řeholníky ve Vojtěchem založeném břevnovském klášteře.

Vojtěchovo setrvání v Čechách bylo krátké, už roku 994 utekl od svěřeného úřadu znovu. Příčinou druhého a definitivního biskupova odchodu z Čech byl případ jedné cizoložné ženy. Jistá urozená žena z vlivného rodu Vršovců byla svému manželovi nevěrná s nějakým klerikem. Když její prohřešek vyplul na povrch, uvědomila si, že ji smrt nemine. Uchýlila se k Vojtěchovi a žádala ho o pomoc. Biskup jí poskytl azyl v klášteře sv. Jiří. Na biskupský dvůr zanedlouho dorazil rozlícený dav příbuzných zrazeného manžela a žádali biskupa, aby jim ženu vydal. Biskup odmítl, načež mu uražení vyhrožovali, že se pomstí na jeho rodině. Mezitím nějaký zrádce vyvlekl ženu z kostela a přímo před biskupovými zraky jí sťal hlavu.¹⁸

Vojtěch se nemohl zachovat jinak, jednal zcela v souladu s církevním kanonickým právem, v tomto konkrétním případě hájil posvátné právo azylu. Rovněž uražená rodina zhrzeného manžela byla v právu, neboť se řídila domácím zvykovým právem. A jelikož spory mezi jednotlivci se rovnaly sporům mezi rody, byla na celý rod Slavníkovců uvalena krevní msta. Použití slova rod je trochu zavádějící, protože „*příbuzenství se neodvozovalo jen po*

¹⁵ Jiří SLÁMA, *Přemyslovci a Slavníkovci*, in: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz (eds.), *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*, Praha 2002, s. 156.

¹⁶ Viz Dušan TŘEŠTÍK, *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce?* Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci a s českým státem, *DaS* 28, 2006, č.1., s. 14.

¹⁷ Viz tamtéž, s. 14.

¹⁸ Dušan TŘEŠTÍK, *Proč byli vyvražděni Slavníkovci?* In: Vojtěch Vaněk – Jiří K. Kroupa (eds.), *Slavníkovci v českých dějinách*, Praha 2007 (*Antiqua Cuthna* 2, 2006), s.15.

linii otcovské, ale i po mateřské, a to až do sedmého kolena.“¹⁹ Tímto způsobem vznikaly rozsáhlé rodové klany, které představovaly stovky současně žijících členů zahrnující „nejen pokrevní příbuzné, ale také jejich nejrůznější klienty.“²⁰

Vojtěch, rozhodnův se své blízké ochránit, opouští na sklonku roku 994 znovu zemi. „Podle Dětmara neměl Vojtěch jinou možnost, než exkomunikovat vůdce této násilnosti, což samozřejmě podráždilo biskupovy protivníky, kteří ihned odpověděli zesílením své kampaně. Vojtěch nakonec viděl, že další setrvávání v diecézi nemá smysl, a s lítostí a zármutkem opustil svůj pražský stolec.“²¹

Oba legendisté, jak Jan Canaparius, tak Bruno z Querfurtu líčí historiku s cizoložnou ženou velmi živě, patrně ji považovali za vrchol celého Vojtěchova životního dramatu.²²

Vojtěch se odebral znovu do římského kláštera na Aventinu. Mezitím se v Čechách schylovalo k osudné zářijové noci roku 995. Toho roku se senior slavníkovského rodu Soběslav vydal na pomoc císaři při jeho tažení proti Luticům. Před svým odchodem, dobře si uvědomuje, že na jeho rod byla uvalena krevní msta, si vymohl na knížeti Boleslavovi II. záruku pro svůj hrad a příslib ochrany pro svou rodinu do té doby, dokud se nenavráť z vojenské výpravy.

V noci z 27. na 28. září byla Libice přepadena Vršovci, přítomní členové slavníkovského rodu byli povražděni, hrad vypálen a majetek vydrancován. Vršovci jednali v právu krevní msty, selhala však knížecí moc Boleslava II., který kvůli své nemoci nebyl schopen vládnout a nebyl proto ani s to korigovat a regulovat spory mezi jednotlivými rody. Soběslav oprávněně směřoval svůj hněv právě k Boleslavovi, který měl libické pohromě zabránit. Historici si to mylně vyložili tak, že sám Boleslav byl iniciátorem vyvraždění Slavníkovců a na Libici vytáhl on se svým vojskem.²³

Autorem dalšího zavádějícího tvrzení, které vedlo k osočení Přemyslovců z vydrancování Libice, byl samotný Vojtěch, jenž svůj spor s Vršovci prezentoval jako spor s celým českým národem (a ten je samozřejmě spojován s vládnoucí dynastií), aby tak patřičněji ospravedlnil svoje selhání na biskupském stolci.²⁴

¹⁹ Viz Dušan TŘEŠTÍK, *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce?* Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci a s českým státem, DaS 28, 2006, č.1., s. 15.

²⁰ Tamtéž, s. 15.

²¹ František DVORNÍK, *Zrod střední a východní Evropy*. Mezi Byzancí a Římem, Praha 2008, s.137.

²² Tamtéž, s.136.

²³ Dušan TŘEŠTÍK, *Proč byli vyvražděni Slavníkovci?* In: Vojtěch Vaněk – Jiří K. Kroupa (eds.), *Slavníkovci v českých dějinách*, Praha 2007 (Antiqua Cuthna 2, 2006), s.19.

²⁴ Dušan TŘEŠTÍK, *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce?* Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci a s českým státem, DaS 28, 2006, č.1., s. 16.

Vyvráždění slavníkovského rodu nebylo „žádné drama vysoké politiky, nýbrž veskrze soukromou pří mezi dvěma rodovými klany.“²⁵

Vojtěcha zpráva o povraždění jeho blízkých zastihla na Aventinu. Vojtěch zatížen pocitem viny hledal východisko z této zoufalé situace. Jakožto křesťan se nemohl sám zbavit života a nemohl o to žádat ani jiného křesťana. Proto se rozhodl vydat k pohanům, jejichž rukou by zemřel.²⁶

V této těžké chvíli žádá mohučský arcibiskup Willigis Vojtěchův návrat do svěžené diecéze. Vojtěch se domů vrátit nechce, zatěžkán krevní mstou ani nemůže. Vymíní si u papeže slib, že se do Čech vrátit nemusí, pokud si Češi jeho návrat nebudou přát. Při cestě z Říma do Mohuče zastihla Vojtěcha odmítavá odpověď: „*Jen pěkně přijď k lidu, který jsi nejednou zavrhl. Kupodivu, vracíš se dobrovolně k svému lidu ty, kterého bylo vždy třeba volat a držet proti jeho vůli. Víme, nač pomýšlíš, člověče! Vůbec tě nechceme a není u tvého lidu místo po tebe, který chceš krvavě pomstít zavražděné bratry.*“²⁷ Důvody tohoto rozhodnutí jsou zřejmé – kníže nemohl dopustit, aby se rozpoutaly další boje mezi domácími rody.²⁸

Vojtěch se z Mohuče vydal do Polska, aby odtud pokračoval v doprovodu svého věrného bratra Radima dále na východ, na území pohanských Prusů. Je pravděpodobné, že Vojtěch dorazil k Prusům v době ceremonií oslavujících příchod jara. Patrně ustavičně narušoval nějaký z pruských rituálů, že dohnal jinak velmi mírumilovné pohany k násilnému zásahu a následnému Vojtěchovu usmrcení. Těžko si představit zoufalství a bezmoc člověka, který se vydal vstříc jisté smrti. Vojtěch zemřel 23. dubna 997.²⁹

Ihned po Vojtěchově smrti nechal polský kníže Boleslav Chrabrý vyvážit Vojtěchovo tělo zlatem a za tento obnos světcovy ostatky získal. Nedlouho poté byly přeneseny do Hnězdna. O vznik a šíření svatovojtěšského kultu se zasloužil především císař Ota III., jehož přízni se Vojtěch těšil.³⁰ Spolu s Otou III. a jeho vychovatelem a učitelem Gerbertem z Aurillacu (pozdějším papežem Silvestrem II.) formulovali myšlenku obnovení římského císařství (*renovatio imperii Romanorum*). Cílem bylo „*dát všem novým národnostem a státům*

²⁵ Dušan TŘEŠTÍK, *Kdo a proč vyvráždil Slavníkovce?* Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci a s českým státem, DaS 28, 2006, č.1., s. 17.

²⁶ Jiří SLÁMA, *Slavníkovci*, in: Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*. Mezinárodní symposium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.-20. listopadu 1997 v Praze, Praha 1998, s. 45.

²⁷ Bruno z Querfurtu, *Život svatého Vojtěcha*. Legenda Nascitur purpureus flos, Praha 1996, s. 91.

²⁸ Michal LUTOVSKÝ - Zdeněk PETRÁŇ, *Slavníkovci*. Mýtus českého dějepiscetví, Praha 2005, s. 57.

²⁹ Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 163.

³⁰ Theresa DUNIN-WASOWICZ, *Svatý Vojtěch – patrně nové Evropy*, in: Alfred Wiczorek – Hans-Martin Hinz (eds.), *Střed Evropy okolo roku 1000*. Příručka a katalog k výstavě, Praha 2002, s. 298.

v Evropě svobodu v řízení jejich záležitostí výměnou za příslušnost k jeho obnovené římské a křesťanské říši.³¹ Polsko i Uhry se tohoto začlenění do říše dočkaly, Čechy však v důsledku sporu Vojtěcha s „českým národem“, jak to sám prezentoval, již v dalších Otových plánech neměly místo.³²

Libická tragédie Čechy v každém případě poškodila. Vínou na svých bedrech nesou jak pomstychtiví Vršovci, tak kníže Boleslav neschopný na sklonku vlády i života ukočírovat domácí spory, a nakonec i samotný Vojtěch, který „ve svých výmluvách zemi před cizím publikem očerňoval.“³³

Epilog slavníkovského rodu tedy není spojen s mocenským sjednocováním země či snahou centralizovat přemyslovskou vládnoucí moc, nýbrž s osudem nešťastného pražského biskupa, který nepochopen hájil svou víru a přesvědčení, jež nakonec shodou ještě nešťastnějších náhod vedly k tragickému konci jeho rodu i Vojtěcha samého.

³¹ František DVORNÍK, *Zrod střední a východní Evropy*. Mezi Byzancí a Římem, Praha 2008, s.137.

³¹ Tamtéž, s. 24.

³² Dušan TŘEŠTÍK, *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce?* Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci a s českým státem, DaS 28, 2006, č.1., s. 16.

³³ Tamtéž, s. 17.

Literatura:

Marie BÁHOVÁ, Jan FROLÍK, Nad'a PROFANTOVÁ, *Velké dějiny země koruny české. I.* Do roku 1997, Praha 1999.

František DVORNÍK, *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*, Praha 2008.

Theresa DUNIN-WASOWICZ, *Svatý Vojtěch – patron nové Evropy*, in: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz (eds.), *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*, Praha 2002, s. 298-299.

Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011.

Michal LUTOVSKÝ - Zdeněk PETRÁŇ, *Slavníkovci. Mýtus českého dějepisce*, Praha 2005.

Jiří SLÁMA, *Slavníkovci*, in: Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Mezinárodní symposium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.-20. listopadu 1997 v Praze*, Praha 1998, s. 17-37.

Jiří SLÁMA, *Přemyslovci a Slavníkovci*, in: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz (eds.), *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*, Praha 2002, s. 155-156.

Dušan TŘEŠTÍK, *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce? Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci a s českým státem*, DaS 28, 2006, č.1., s. 14-16.

Dušan TŘEŠTÍK, *Proč byli vyvražděni Slavníkovci?* In: Vojtěch Vaněk – Jiří K. Kroupa (eds.), *Slavníkovci v českých dějinách*, Praha 2007 (*Antiqua Cuthna* 2, 2006), s.13-19.

Dušan TŘEŠTÍK, *Svatý Vojtěch a formování střední Evropy*, in: Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Mezinárodní symposium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.-20. listopadu 1997 v Praze*, Praha 1998, s. 81-109.